

Quarterly Scientific Journal of *Islamic Perspective on Educational Science*
Vol. 12, No. 25, Summer 2024, *Research Article*

Recognizing the Effective Components of Architecture on Child Education, Based on the Islamic approach: Preschool Educational Spaces

Mahsa Aghajan¹, Samaneh Emami Koupaei²

DOI: 10.30497/ESI.2024.244960.1651

Abstract

The effect of the surrounding physical environment on the child, confirms the place and role of architecture in child education. This is despite the fact that little research has been done on the role and capabilities of physical environments in shaping children's behaviors and actions. The present research is based on the studies conducted on educational teachings of Muslim religious texts, to provide an explanation of physical components and effective solutions of architecture on children's education. The type of research data is qualitative, and the data has been collected in both library and field methods. In this regard, in the first step, the child's educational components, which the physical environment can respond to, were extracted through the qualitative content analysis of the studies. The investigation showed that love and affection, respect for children and self-esteem, play and variety of activities, children's freedom, interaction and social vitality, intellectual discipline, rational thinking and questioning, role modeling and knowing of religious rules are among the educational indicators of religious texts. In the second step, semi-structured interviews were conducted with the teachers of five kindergartens in Isfahan, in order to complete and consider the efficiency of the extracted components. Teachers were selected purposefully and the interviews continued until theoretical persuasion. Finally, in order to match the results with the children's opinion, they were asked to paint their ideal kindergarten. The findings of the research confirmed the importance of the role of the physical environment in responding to these educational components. In addition, it showed that paying attention to environmental components such as comfort and psychological security, spatial diversity and attractiveness, connection with nature, flexibility, group interactions and play, in the architectural space, can improve the educational ability of the environment for the child.

Keywords: Education, child, architectural space, Islamic approach, Preschool.

1. .M.A in architecture, Dolatabad branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

aghajanmahsa99@gmail.com

2. Assistant Professor of the Department of Architecture, Dolatabad branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran (corresponding author).

s.emami@iauda.ac.ir

فصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره ۱۲، شماره ۲۵، تابستان ۱۴۰۳، مقاله پژوهشی، صص ۱۳۹-۱۷۱

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک، مبتنی بر رویکرد اسلامی: فضاهای آموزشی پیش دبستان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴

مهسا آقاجان^۱
سمانه امامی کوپائی^۲

چکیده

تأثیرپذیری کودک از محیط کالبدی پیرامون خود، مؤید جایگاه و نقش معماری در تربیت کودک است. این در حالی است که پژوهش‌های اندکی درباره نقش و قابلیت محیط‌های فیزیکی در شکل‌دهی به رفتارها و کنش‌های کودک صورت گرفته است. پژوهش حاضر بنای آن را دارد تا مبتنی بر پژوهش‌های صورت گرفته درباره آموزه‌های تربیتی متون دینی مسلمانان، تبیینی از مؤلفه‌های کالبدی و راهکارهای مؤثر معماری بر تربیت و پرورش کودکان ارائه دهد. پژوهش از منظر نوع داده‌ها کیفی است و داده‌ها به ۲ روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده‌اند. در این راستا در گام نخست مؤلفه‌های تربیتی کودک - که محیط کالبدی قابلیت پاسخگویی به آن‌ها را دارد - از طریق تحلیل محتوای کیفی مطالعات صورت گرفته، استخراج شدند. بررسی صورت گرفته نشان داد که محبت و مهرورزی، تکریم کودک و دادن عزت نفس به او، بازی با کودک و تنوع فعالیت‌ها، آزادی کودکان، تعامل و نشاط اجتماعی، نظم و انضباط فکری، تفکر عقلانی و پرسشگری، الگوگیری و آشنایی با احکام دین از شاخص‌های تربیتی متون دینی است. در گام دوم در جهت تکمیل و لحاظ کارآمدی مؤلفه‌های استخراجی، مصاحبه نیم‌ساختاریافته با مربیان ۵ پیش‌دبستانی در اصفهان انجام شد. مربیان به صورت هدفمند انتخاب شدند و مصاحبه‌ها تا اشباع نظری ادامه یافت. در نهایت در راستای انطباق نتایج با نظر کودکان از آن‌ها خواسته شد تا فضای آموزشی مطلوب خود را نقاشی کنند. یافته‌های پژوهش ضمن تأیید نقش مهم محیط کالبدی در پاسخگویی به این مؤلفه‌های تربیتی، نهایتاً نشان داد که توجه به مؤلفه‌های محیطی همچون آرامش و امنیت روانی، تنوع و جذابیت فضایی، ارتباط با طبیعت، انعطاف‌پذیری، تعاملات گروهی و گاه بازی در فضای معماری می‌تواند قابلیت محیط را در جهت تربیت کودک ارتقاء دهد.

واژگان کلیدی: تربیت، کودک، فضای معماری، رویکرد اسلامی، پیش‌دبستان.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد معماری، واحد دولت‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

aghajanmahsa99@gmail.com

۲. استادیار گروه معماری، واحد دولت‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

s.emami@iauda.ac.ir

بیان مسئله

کودکی دوران پرحادثه و ویژه‌ای است که طی آن پایه‌های زندگی و دوران بلوغ و بزرگسالی نهاده می‌شود (سانتراک، ۱۳۸۷، ص. ۴۱). یکی از مقولات مهمی که نحوه بروز و ظهور آن در دوران کودکی نقش بسزایی در شکل‌گیری شخصیت فرد در بزرگسالی دارد، مسئله تربیت کودک است. تربیت مقوله پیچیده‌ای است که از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد. یکی از مهم‌ترین این عوامل محیط است که نقش تربیتی آن علاوه بر آیات و روایات، در نظریات اندیشمندان اسلامی و غربی مورد تأکید است (عسکرپور، نجفی و نوروزی، ۱۳۹۹). محیط مفهوم بسیار گسترده‌ای دارد که در یک جمع‌بندی کلی شامل ۳ مؤلفه محیط طبیعی، محیط انسان‌ساخت (مصنوع) و محیط انسانی (شخصی، اجتماعی و فرهنگی) می‌شود (شاه‌چراغی و بندآباد، ۱۳۹۴، ص. ۲۹). اگرچه پژوهشگران بر تأثیر محیط اجتماعی بر رفتار و تربیت کودک تأکید کرده‌اند، با این حال از نگاه نظریه‌پردازان محیط کالبدی (معماری) را نمی‌توان از محیط اجتماعی جدا کرد (مرتضوی، ۱۳۸۰).

با وجود آنکه تربیت در وهله نخست در بستر خانواده و نظام‌های اجتماعی صورت می‌گیرد، با این حال نقش محیط کالبدی به‌عنوان بستر و زمینه‌ساز رفتارها و کنش‌های کودکان بسیار مهم است. در واقع طبق نظریات مطرح در حوزه روان‌شناسی اکولوژیک، محیط‌های کالبدی برای تأمین بعضی از رفتارها قابلیت بیشتری دارند (لنگ، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۲). مفهوم قابلیت محیط به این مهم اشاره دارد که رفتار افراد در محیط متأثر از پتانسیل‌ها و انتخاب‌هایی است که در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد (شاه‌چراغی و بندآباد، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۵). بنابراین محیط کالبدی می‌تواند این قابلیت را داشته باشد که امکان وقوع یک نوع رفتار یا تشویق به انجام رفتارهای دیگر را تقویت کند، یا امکان وقوع رفتار دیگری را کاهش دهد. از آنجایی که تربیت در دوران کودکی براساس الگوپذیری و عادات صورت می‌گیرد، فراهم‌سازی شرایطی برای تکرار رفتارها و کنش‌های مثبت کودکان در تربیت آن‌ها بسیار مهم است.

فضاهای آموزشی پیش‌دبستان به‌عنوان نخستین محیط و فضای اجتماعی رسمی که کودک به آن وارد می‌شود - مانند سایر محیط‌های آموزشی - از منظر قرآن اهمیت بسیاری در تربیت انسان دارد و بخش زیادی از شخصیت و خلق‌وخوی کودک در آن شکل می‌-

گیرد (عسکرپور، نجفی و نوروزی، ۱۳۹۹). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که در طراحی این فضاها علاوه بر پاسخگویی محیطی به نیازهای فیزیولوژی، روان‌شناختی و اجتماعی کودک، محیط باید به نیازهای تربیتی کودک هم پاسخ دهد (شاه‌چراغی و بندرآباد، صص. ۳۶۳ و ۳۶۶). این در حالی است که با وجود نقشی که معماری می‌تواند در شکل‌دهی به رفتارها و کنش‌های کودک داشته باشد، پژوهش‌های اندکی در این حوزه انجام شده است. در واقع بیشتر مطالعات صورت گرفته در رابطه با تأثیر معماری بر کودک، بر مقوله خلاقیت، آرامش کودکان و توجه به نیازهای فیزیولوژیکی، اجتماعی و عاطفی کودکان در این محیط‌ها تمرکز داشته‌اند و تأثیر محیط کالبدی بر تربیت کودکان، خاصه از منظر متون اسلامی، کمتر مورد توجه پژوهش‌ها بوده است. براین اساس این مطالعه برپایه پاسخگویی به این سؤال بنا شده که مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودک در فضاهای پیش‌دبستان از منظر پژوهش‌های صورت گرفته درباره آموزه‌های تربیتی متون دینی مسلمانان چیست؟ هر یک از نظام‌ها و مکاتب مختلف، اهداف تربیتی خاصی را در نظر دارند. باتوجه به اهمیت تربیت از منظر اسلام و نگاه ویژه‌ای که اسلام به این مقوله دارد، جهت‌گیری این مقاله به سمت مطالعات اسلامی است. این نگاه باتوجه به اهمیت عدم استیلائی مبنایی و الگوهای غیراسلامی بر ساحت‌ها و نظام‌های تربیتی کشور ضروری است. براین اساس هدف این پژوهش شناسایی مؤلفه‌های معماری (محیط کالبدی) مؤثر بر تربیت اسلامی کودک در فضاهای آموزشی پیش از دبستان است.

پیشینه پژوهش

دوران کودکی (پیش از دبستان)، دورانی مهم در تربیت اخلاقی کودک است؛ برهه‌ای که بسیاری از ارزش‌های اخلاقی در آن پایه‌ریزی می‌شود. بنابراین پژوهشگران، محیط‌های آموزشی کودک را به‌عنوان مکانی حیاتی در شکل‌دهی به شخصیت کودک مورد توجه قرار داده‌اند (Cheng, wang & Wang, 2021).

۵ نظریه بلوغ، سازه‌گرایی، رفتارگرایی، روانکاو و اکولوژیک (بوم‌شناختی) به‌عنوان نظریات مهم و مؤثر در رشد و تربیت کودکان مطرح هستند. در این میان نظریه بوم‌شناختی، رشد کودک را سیستم پیچیده‌ای از روابط متأثر از سطوح مختلف محیط اطراف از خانواده و مدرسه تا ارزش‌های فرهنگی، قوانین و آداب و رسوم جامعه گسترده می‌بیند. طبق این

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپانی ۱۴۳

دیدگاه تحول کودک از نظام‌های متفاوتی شامل محیط بلافصل فیزیکی و اجتماعی و تعاملات این نظام‌ها اثر می‌پذیرد (Saracho, 2023). بنابراین در این دیدگاه محیط‌های آموزشی (مدرسه و مهدکودک) که خود شامل مجموعه عواملی چون برنامه آموزشی، روش و تعامل مربی و امکانات و کالبد محیط است، نقش بسزایی در رشد و تربیت کودک برعهده دارند.

ازسوی دیگر دوران کودکی در نظر بسیاری از متفکران اسلامی بهترین دوران برای تربیت انسان است (مطهری، ۱۳۸۹، ص. ۴۷؛ و نهج البلاغه نامه، ۳۳، ص. ۵۲۳). انسان در دوران کودکی از تأثیرپذیری بسیاری برخوردار است و کودک همچون نهال کوچکی است که به آسانی می‌توان وضع او را با یک برنامه صحیح تربیتی تغییر داد. یکی از عوامل بسیار مهم در تربیت کودک از منظر اسلام، محیط است. محیط از منظر قرآن کریم به معانی متفاوتی به کار رفته است. یکی از این معانی، محیط جمعی است. جامعه در این دیدگاه گستره و قلمروهای مختلفی اعم از قلمرو اجتماعی، انسانی، آموزشی، فرهنگی، مذهبی و... را شامل می‌شود (عسکرپور، نجفی و نوروزی، ۱۳۹۹). بنابراین محیط آموزشی در نگاه قرآن اهمیت بسیاری در تربیت انسان دارد.

پژوهشگران مقوله تربیت را از جنبه‌های مختلف مورد توجه قرار داده‌اند (جدول شماره ۱). در این میان تربیت اخلاقی، معنوی و دینی در بعضی متون به جای هم به کار می‌رود. باتوجه به تعاریف و نظرات مختلف در ارتباط با مقوله تربیت از منظر دین، می‌توان گفت تربیت دینی رشد و تعالی انسان را در تمامی ابعاد و جنبه‌های تربیتی - شامل جنبه‌های جسمانی، عقلانی، معنوی و اجتماعی - مدنظر دارد (اشرفی، کیهان، ملکی و یاری، ۱۴۰۰).

جدول ۱. گونه‌های مختلف تربیت کودک از منظر اندیشمندان. جمع‌آوری: نگارندگان

انواع تربیت	توضیحات
تربیت جسمی	تربیت کودکان به گونه‌ای که نیروی جسمی خود را در راه صحیح به کار گیرند تا بتوانند وظایف فردی و اجتماعی خود را انجام دهند (کیانی، ۱۳۹۴، ص. ۵۲).
تربیت عقلانی	پرورش عقل کودک با ابزار گوناگون به منظور شناخت و تصمیم‌گیری درست در مسائل و مشکلات مختلف زندگی (خلیلی، ۱۳۸۱، ص. ۴۱).
تربیت اخلاقی	آموزش آداب اخلاقی به کودک به منظور تقویت ویژگی‌هایی چون خوش‌اخلاقی، صداقت، راستگویی، برخورد زیبا و احترام به دیگران (کیانی، ۱۳۹۴، ص. ۴۸).

انواع تربیت	توضیحات
تربیت معنوی	جنبه‌ای از زندگی کودک که او را با درک وسیع‌تر معنا، ارتباط با دیگران، بعد متعالی و ساحت معناهای نمادی و روایی از جهان اطراف مرتبط می‌سازد (کیانی، ۱۳۹۴).
تربیت اجتماعی	ارتباط با افراد گوناگون در طول زندگی و توانایی تطبیق با اخلاق جمعی (خلیلی، ۱۳۸۱، ص. ۶۰).

اگرچه زمانی که صحبت از تأثیرات محیط آموزشی بر تربیت کودک به میان می‌آید، نگاه‌ها به برنامه‌های آموزشی و ویژگی‌های مربی معطوف می‌شود، اما یکی از مقولات مغفول مانده در این میان، کالبد فیزیکی محیط است. روان‌شناسان محیط دهه‌هاست که نسبت به اثرات محیط فیزیکی بر رفتارها و کنش‌های کودکان تأکید می‌کنند. یکی از نگرش‌هایی که به بررسی ارتباط انسان و محیط می‌پردازد، نگرش تعاملی است. براساس این دیدگاه، محیط و انسان همواره در تعامل با هم هستند. یکی از نظریات زیرمجموعه نگرش تعاملی، نظریه قرارگاه رفتاری بارکر است که رفتار انسان را در همساختی با محیط می‌بیند. براساس این دیدگاه، محیط کالبدی شکل‌دهنده رفتار انسان است و رفتار و تجارب انسان نمی‌تواند بدون توجه به شرایط محیطی فیزیکی بررسی شود (شاه‌چراغی و بندآباد، ۱۳۹۴، صص. ۴۰ و ۴۱).

درارتباط با پیشینه تجربی پژوهش، مطالعات متنوعی درباره تربیت دینی کودکان پیش از دبستان در داخل و خارج کشور - از جنبه‌های مختلف خانواده، ویژگی‌های مربی و برنامه درسی - انجام شده است. اگرچه بر اهمیت محیط فیزیکی و امکانات فضا بر تربیت دینی در پژوهش‌ها تأکید شده است (Gumrukcuoglu, Genc & Uddin, 2022)، بااین‌وجود کمتر به مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودک - به‌طور خاص ازمنظر اسلام - پرداخته شده است. دراین‌میان می‌توان به شاخص‌های طراحی شهر مرتبط با کودک در متون اسلامی اشاره کرد (رجوع شود به پارسا و میرغلامی و قره‌بگلو، ۱۳۹۸؛ و میرغلامی و قره‌بگلو و پارسا، ۱۳۹۷). همچنین توجه به وسعت و تنوع فضایی و وجود محیطی شاد و بانشاط که بتواند محرک کنجکاوی کودکان باشد (گرمایی، ملکی، بهشتی و افهمی، ۱۳۹۴) و توجه خاص به شاداب‌سازی و غنای هنری و زیباشناختی فضای یادگیری کودک (اشرفی، کیهان، ملکی و یاری، ۱۴۰۰)، از مؤلفه‌های مؤثر بر تربیت دینی از نگاه مطالعات

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۴۵

پیشین بوده است. در نهایت می‌توان گفت مطالعات مدونی در این زمینه انجام نشده است و خلاء مطالعاتی در رابطه با نقش محیط کالبدی و فضاهای معماری بر تربیت کودکان از نگاه اسلام به خوبی دیده می‌شود.

روش پژوهش

این مطالعه از نظر نوع داده‌ها یک پژوهش کیفی است که با روش توصیفی - تحلیلی در ۳ گام طرح‌ریزی شده است. در گام نخست تحلیل محتوای مطالعات صورت گرفته در ارتباط با مقوله تربیت کودکان از منظر اسلام صورت گرفته است. بدین منظور پژوهش‌های معاصر انجام شده در این حوزه که نویسندگان با بررسی قرآن و روایات و مطالعات اندیشمندان اسلامی سعی در استخراج مؤلفه‌های مؤثر بر تربیت کودک داشته‌اند، انتخاب و شاخص‌های تربیت کودک از منظر متون اسلامی استخراج شد. در انتخاب شاخص‌ها، مواردی که معماری قابلیت پاسخگویی به آن‌ها را دارد، مورد شناسایی و تحلیل قرار گرفت.

در گام بعد برای رسیدن به مؤلفه‌های معماری مطلوب بر مبنای شاخص‌های به دست آمده از گام نخست، با ۱۱ نفر از مربیان خانه‌های کودک برگزیده، مصاحبه و مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودک از نظر آن‌ها استخراج شد. در گام آخر نیز با توجه به اهمیت سازگاری فضا با نیازها و روحیات کودکان، از آن‌ها خواسته شد تا فضای پیش‌دبستان مطلوب خود را نقاشی کنند. در واقع یکی از مهم‌ترین روش‌ها در پژوهش‌های کیفی مرتبط با کودکان به منظور استخراج شناخت فضایی کودک از محیط فیزیکی، نقاشی‌های ایجاد شده با کودک و توصیفات و گزارشات کلامی از طریق تعامل کلامی با آن‌هاست (عینی‌فر، ایزدی و قره‌بلگو، ۱۳۹۱، ص. ۹۵).

داده‌ها در این پژوهش به ۲ شیوه اسنادی و میدانی جمع‌آوری شده‌اند. در بخش کتابخانه‌ای از تحلیل مقالات و در قسمت میدانی از مصاحبه و نقاشی استفاده شده است. مصاحبه‌ها به صورت نیم‌سازمان‌یافته با مربیان پیش‌دبستانی‌ها انجام شده است. سؤالات مصاحبه بر مبنای یافته‌های گام نخست طرح‌ریزی شده و مدت هر مصاحبه بین ۳۰ تا ۴۰ دقیقه متغیر بود. در این مصاحبه‌ها در مورد اینکه معماری و محیط کالبدی چگونه می‌تواند بر نشاط اجتماعی و تعاملات کودکان، انضباط فکری، تفکر عقلانی، پرسشگری و

کنجکاوی و ایجاد جوی محبت‌آمیز و صمیمانه نقش ایفا کند، سؤالاتی از مربیان پرسیده شد.

جامعه تحقیق در بخش تحلیل محتوا همه مقالات و مطالعات پیشین در زمینه تربیت کودک از منظر آیات و روایات و آراء اندیشمندان اسلامی بوده که به روش نمونه‌گیری هدفمند، ۱۶ مقاله انتخاب شده است. بدین صورت که منابع توسط نگارندگان به‌طور کامل مطالعه و بررسی شده و مقالات و منابعی که بیشترین اطلاعات را در زمینه مورد بررسی در اختیار پژوهشگر قرار می‌دادند، مورد تحلیل قرار گرفتند.

مشارکت‌کنندگان در پژوهش در گام دوم از میان مربیان ۵ پیش‌دبستانی برگزیده در شهر اصفهان انتخاب شدند. مربیان (همکاران پژوهش) به‌صورت هدفمند (از نوع موارد مطلوب) از میان مربیان با سابقه دست‌کم ۸ سال انتخاب شدند. با توجه به آنکه داشتن تجربه برای پاسخ دادن به سؤالات مصاحبه بسیار مهم بود، یکی از معیارهای اصلی انتخاب مربیان درگیری مداوم آن‌ها با آموزش کودکان و علاقه آن‌ها نسبت به مباحث تربیتی کودک بود که نگارندگان با چند سؤال مقدماتی، سطح ارتباط مربی و فضای آموزشی کودک را مورد سنجش و ارزیابی قرار دادند. در نهایت از میان مصاحبه‌های انجام شده با مربیان، تعداد ۱۱ مصاحبه مورد تحلیل قرار گرفت. مصاحبه‌ها بر مبنای اشباع داده‌ها پیش رفت. برای افزایش اعتبار مصاحبه‌ها از روش بررسی اعضای تحقیق استفاده شد (Seamon & K.Gill, 2016, p. 130). بدین منظور متن پیاده‌سازی شده مصاحبه‌ها به مربیان بازگردانده و از آن‌ها خواسته شد تا گزارش محقق را از نظر صحت و کامل بودن، مطالعه و بررسی کنند.

همکاران پژوهش در گام سوم از میان کودکان ۵ پیش‌دبستانی برگزیده اصفهان انتخاب شدند. در انتخاب کودکان از نظر مربیان هم استفاده شد تا کودکانی که قدرت تجسم بهتری دارند و می‌توانند ایده‌های خود را ترسیم کنند، انتخاب شوند. نهایتاً با توضیحات ابتدایی که در هر کلاس به کودکان داده شده، از آن‌ها خواسته شد تا در راستای توضیحات پژوهشگران، نقاشی فضای آموزشی مطلوب خود را ترسیم کنند که در نهایت تعداد ۲۰ نقاشی مورد تفسیر قرار گرفت.

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۴۷

برای تحلیل داده‌ها از تحلیل داده‌های کیفی استفاده شده است. در این نوع تحلیل، محقق از طریق طبقه‌بندی داده‌ها و الگویابی درون‌داده‌ای و برون‌داده‌ای به یک سنخ‌شناسی تحلیلی دست می‌یابد. این تحلیل عمل کدگذاری و تحلیل داده‌ها - با این هدف که داده‌ها چه می‌گویند - است. زمانی که الگویی از داده‌ها به دست آمد، باید حمایت تمی یا موضوعی از آن صورت گیرد؛ به عبارتی تم‌ها از داده‌ها نشأت می‌گیرند (محمدپور، ۱۳۹۷، صص. ۳۸۳ و ۳۸۹ به نقل از فیلیدینگ و گابریوم). در این راستا داده‌های متنی به‌طور کامل چندین بار خوانده شده و پس از شناسایی گزاره‌های مهم، جملات معنادار استخراج شده‌اند. در ادامه پس از استخراج داده‌ها، گزاره‌ها و مفاهیم دارای ارزش و شاخص نام‌گذاری و براساس ارتباط با موضوعات مشابه طبقه‌بندی شده و مورد تجزیه و تحلیل و کدگذاری قرار گرفته‌اند و در نهایت پس از یکپارچه‌سازی در چهارچوب یک مقوله ارائه شده‌اند.

یافته‌های گام نخست: تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر تربیت کودک از منظر متون اسلامی

در این گام مطالعات انجام شده در حوزه تربیت کودک از منظر متون اسلامی، آیات و روایات، بررسی و مؤلفه‌های مهم استخراج شدند (جدول شماره ۲)

جدول ۲. تحلیل محتوای مطالعات حوزه تربیت اسلامی کودک. منبع: نگارندگان

منابع	کدهای استخراجی	مؤلفه
رمضانی و حیدری، ۱۳۹۱؛ رضایت و رضایت، ۱۳۹۴؛ شریفی، ۱۳۹۸؛ پراز، جوهری و رضایی، ۱۳۹۹؛ آقاصفیری و مظاهری، ۱۴۰۰؛ عرفانی و رضوی، ۱۳۹۹؛ علیزاده، ۱۴۰۰؛ و صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱	هم‌بازی شدن با کودک، تشویق کودکان در ابعاد مختلف، احترام به کودک، محبت به کودک	و محبت مهرورزی
شمشیری و نوذری، ۱۳۹۰؛ شریفی، ۱۳۹۸؛ پراز، جوهری و رضایی، ۱۳۹۹؛ کیانی، ۱۴۰۰؛ آقاصفیری و مظاهری، ۱۴۰۰؛ و صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱	تکریم کودکان و شخصیت دادن به آن‌ها، توجه به حقوق کودک، (تحکیم عزت‌نفس و اعتماد به نفس در کودکان). توجه به تفاوت‌های فردی، احترام به کودک، اعتدال در تربیت، امکان اشتباه کردن، عدم تبعیض و رعایت مساوات بین کودکان	و تکریم شخصیت‌دهی به کودک

منابع	کدهای استخراجی	مؤلفه
بهشتی و منطقی، ۱۳۹۰؛ یوسفی، ۱۳۹۵؛ ستاری و صفرنواده، ۱۳۹۸؛ شریفی، ۱۳۹۸؛ پراز، جوهری و رضایی، ۱۳۹۹؛ کیانی، ۱۴۰۰؛ آقاصفیری و مظاهری، ۱۴۰۰؛ علیزاده، ۱۴۰۰؛ صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱	بازی با کودک، هم‌بازی شدن با کودک، تنوع در بازی، آزادی در بازی، توجه به فعالیت‌های بازی‌های فیزیکی و تأثیر بازی بر پرورش استعدادها	بازی و فعالیتهای متنوع
شریفی، ۱۳۹۸؛ نیکومنش، ایزدی، رفیعی و وکیلی، ۱۳۹۹؛ و صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱	نظم و انضباط در امور، عمل به وظایف و وعده، مراعات نظم و حقوق دیگران، تأثیر نظم در زندگی فردی و اجتماعی	نظم و انضباط فکری
بهشتی و منطقی، ۱۳۹۰؛ رنجبر، ۱۳۹۴؛ کیانی، ۱۴۰۰؛ و صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱	اندیشیدن و جست‌وجوگری در طبیعت و عادت به اندیشیدن پیش از انجام کار (پرسشگری)	تفکر عقلانی (پرسشگری)
شمشیری و نوذری، ۱۳۹۰؛ یوسفی، ۱۳۹۵؛ و کیانی، ۱۴۰۰	توجه به آزادی کودکان، آزادی در آموزش و تربیت، تأثیر آزاد گذاردن کودکان در سلامت و تقویت روحیه و آزاد بودن برای انتخاب کردن فعالیت‌ها	آزادی
شمشیری و نوذری، ۱۳۹۰؛ رضایت و رضایت، ۱۳۹۴؛ رنجبر، ۱۳۹۴؛ و کیانی، ۱۴۰۰	پرورش تخیل کودک، تأثیر قصه و داستان- گویی در آموزش و الگوگیری کودک	قصه‌گویی
بهشتی و منطقی، ۱۳۹۰؛ ستاری و صفرنواده، ۱۳۹۸؛ شریفی، ۱۳۹۸؛ و کیانی، ۱۴۰۰	شادی و نشاط در بازی، ارتباط با دیگران، شادکامی، توجه به سلامت جسم و آموزش‌های گروهی	تعامل اجتماعی و نشاط جسمی
رمضانی و حیدری، ۱۳۹۱؛ رضایت و رضایت، ۱۳۹۴؛ شریفی، ۱۳۹۸؛ علیزاده، ۱۴۰۰؛ رزاقی و صادقی آهنگری، ۱۴۰۰؛ و صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱	سازماندهی شخصیت و رفتار کودک با الگوگیری، شرکت در محافل مذهبی و آشنایی با عبادی، انجام عمل و رفتار متکی بر ضوابط احکام دینی مذهب و آموزش احکام و اعمال عبادی	الگوگیری با احکام دینی

مطالعات صورت گرفته در رابطه با تربیت کودک از منظر مطالعات اسلامی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و شاخص‌های مهمی که معماری و محیط کالبدی امکان پاسخگویی به آن‌ها را دارد، استخراج شد.

تکریم، عزت نفس و محبت به کودکان

تربیت براساس محبت، یکی از اصول تربیتی اسلام است که به‌عنوان زیربنای تربیت کودک می‌توان از آن نام برد. از شیوه‌های رفتاری محبت می‌توان به شخصیت دادن به کودک، عزت و احترام به او (تحکیم عزت نفس و اعتماد به نفس در کودکان) و هم‌بازی شدن با کودک اشاره کرد (آقاصفیری و مظاهری، ۱۴۰۰). احترام و تکریم کودکان شامل رعایت حقوق آن‌ها در ابعاد مختلف و توجه به تفاوت‌ها و نیازهای فردی آن‌ها نیز می‌شود (پراز، جوهری و رضایی، ۱۳۹۹). عدم تبعیض و رعایت مساوات در میان کودکان از دیگر موارد تکریم شخصیت کودک است (صادقیان، سعادت‌مند و براتعلی، ۱۴۰۱). یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم در تربیت کودک، تشویق به‌موقع و مناسب او به شیوه‌های مختلف عاطفی، مادی و معنوی است. تشویق به‌جا و مناسب موجب ایجاد انگیزه، شوق، اراده و عزم در کودکان می‌شود و آنان را برای انجام کارهای بزرگ‌تر آماده می‌کند (عرفانی و رضوی، ۱۳۹۹) تشویق و محبت از شیوه‌های تربیتی امامان معصوم (ع) ما نیز بوده است (رضایت و رضایت، ۱۳۹۴).

اگرچه در نگاه نخست محبت و تکریم کودک و ایجاد عزت نفس در او امری فارغ از ملاحظات محیطی است، اما محیطی که بتواند آسایش، آرامش و امنیت روانی کودک را فراهم کرده و به او کمک کند تا بتواند در جوی دوستانه در تعاملات با دیگران شرکت کند، اثربخشی الگوهای رفتاری و کنش‌های محبت‌آمیز مربیان را چندین برابر می‌کند. محیطی که بتواند به نیازهای مختلف کودکان و تفاوت‌های فردی آن‌ها پاسخ دهد، در واقع در راستای شخصیت‌دهی به کودک گام برداشته است.

همچنین با توجه به اهمیت مسئله تشویق و تنبیه در تربیت کودک از نگاه متون اسلامی، در نظر گرفتن گوشه‌ها و خلوت‌گاه‌هایی خاص برای کودکان - که در زمان‌هایی امکان جداسازی آن‌ها از کودکان دیگر وجود داشته باشد - می‌تواند امکان تذکر به آن‌ها و تفکر در تنهایی را فراهم کند. باید توجه داشت که مسئله تشویق تأثیر بسیاری بر سلامت روان کودکان دارد (استنهاوس، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۴) و از سوی دیگر برای تخلف از مقررات، باید مجازات‌های معقول برای کودکان در نظر بگیریم (گرین اسپن، ۱۳۸۷، ص. ۹۲).

بازی و آزادی کودکان

یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم تربیتی کودک که در اکثر پژوهش‌ها مورد تأکید قرار گرفته، بازی کودکان است. توجه به بازی و تأثیر آن بر رشد جسمی و روحی کودک مورد توجه متون اسلامی است. از نظر اسلام بازی یکی از بهترین مکانیسم‌های تربیت کودک است و به شکل دادن هویت و شخصیت کودک، رشد فردی و اجتماعی، بروز توانایی‌ها، استعدادها و هیجانات، خلاقیت، رشد آگاهی و معرفت کودک منجر می‌شود (یوسفی، ۱۳۹۵). همچنین اشاره شده که بازی وسیله‌ای برای یادگیری، آمادگی برای زندگی، ابتکار، کسب موفقیت، شادی و نشاط، اجتماعی شدن کودک و به‌طور کلی رشد و تربیت همه‌جانبه کودک از نظر اخلاقی، جسمی، عقلی، عاطفی و اجتماعی است (بهشتی و منطقی، ۱۳۹۰). توجه به بازی کودکان و هم‌بازی شدن با آن‌ها، یکی از توصیه‌های مهمی است که جدا از مطالعات اسلامی در پژوهش‌های مختلف دیگر نیز مورد تأکید بسیار بوده است. در این میان توجه به بازی‌های فیزیکی و جسمانی به‌طور ویژه مدنظر است (ستاری و صفرنواده، ۱۳۹۸).

همچنین مطالعات تأکید کرده‌اند که کودکان باید آزاد گذاشته شوند تا بتوانند تجربیات مختلفی داشته باشند، آزرده عمل کنند و اشتباه کنند (کیانی، ۱۴۰۰). به نقل از پیامبر (ص)، ۷ سال ابتدای کودکی دوران آزادی و سروری کودک است (علیزاده، ۱۴۰۰). آزاد گذاشتن کودکان در سلامت و تقویت روحیه آن‌ها مؤثر است (یوسفی، ۱۳۹۵). همچنین در مطالعات مختلف اشاره شده که توجه به بازی کودکان در هوای آزاد و فضاهای باز و تحرک زیاد کودک برای رشد عضلانی و قدرت بدنی او مفید است (علیزاده، ۱۴۰۰).

توجه به این آموزه‌ها نشان می‌دهد که محیط کالبدی نقش بسزایی در پاسخ‌دهی به این مقوله مهم تربیتی دارد. در واقع وجود فضاهای باز، متنوع و منعطف که امکان چیدمان‌های مختلف را برای تنوع‌دهی به بازی کودکان داشته باشد، بسیار مهم است؛ آنچه امروز در فضاهای مخصوص کودکان کمتر دیده می‌شود. کودک باید آزاد گذاشته شود تا بتواند تجربیات متنوع محیطی داشته باشد و به‌راحتی به کاوش و کنجکاوی در فضا بپردازد. بنابراین عدم وجود محدودیت‌های محیطی در طراحی معماری باید در نظر گرفته شود.

تعامل و نشاط اجتماعی

یادگیری ارتباط و تعامل با دیگران، یکی دیگر از مؤلفه‌های تربیتی است. به گفته متفکران

آموزش فردی کودکان با مشکلات و نارسایی‌هایی آمیخته است؛ بنابراین تأکید مطالعات بر آموزش گروهی و اجتماعی است. ابن‌سینا می‌گوید کودک از کودک فرا می‌گیرد (شریفی، ۱۳۹۸). توجهی که بر هم‌بازی شدن با کودکان در مطالعات اسلامی دیده می‌شود (آقاصفیری و مظاهری، ۱۴۰۰) هم تأکید دوباره‌ای بر این موضوع است. در واقع شرکت در بازی‌های گروهی اثرات تربیتی بازی را دوچندان می‌کند. مشارکت کودکان در بازی‌های گروهی و چندنفره موجب شادی و سرور آن‌ها می‌شود و به تقویت اعتماد به نفس آن‌ها کمک می‌کند (شریفی، ۱۳۹۸).

براین مبنا محیط کالبدی به‌ویژه می‌تواند شرایط مناسبی را برای هرگونه تعامل سازنده میان کودکان فراهم کند. چیدمان‌ها و مبلمان‌های مناسب برای بازی و آموزش‌های گروهی کودکان می‌تواند آن‌ها را به انجام کنش‌های گروهی ترغیب کند. یادگیری جمعی برای بچه‌ها جذاب‌تر و بر فعالیت ذهن، اثرگذارتر است. علاوه بر آن، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که آموزش در فضای باز به دلیل آنکه گستره وسیعی از تجربه‌های مستقیم و بی‌واسطه را در تعامل با محیط زنده منجر می‌شود، بچه‌ها را برای حضور در جامعه و تعاملات اجتماعی آماده می‌کند (طاهرسیما، بهبهانی و بذرافکن، ۱۳۹۴).

تفکر عقلانی (پرسشگری)

کاربرد روش عقلانی در نظام فکری اسلام، جایگاه مهمی دارد. به‌کارگیری قدرت تعقل و تفکر به‌عنوان ابزار معرفت صحیح و هدایتگر انسان به‌سوی پیشرفت و تعالی است. به‌عبارت‌دیگر اساس تمامی پیشرفت‌های مادی و معنوی بشر در طول تاریخ، اندیشه و تعقل بوده است (شریفی، ۱۳۹۸). براین مبنا یکی دیگر از مؤلفه‌های تربیتی مورد توجه نزد متفکران اسلامی، رشد عقلانیت کودک از طریق فراهم‌سازی بسترهایی برای پرسشگری و کنجکاوی است. تفکر عقلانی می‌تواند از طریق نقل داستان‌ها و اشعار آموزنده و تشویق کودکان به استدلال و تفکر در مفاهیم و محتوای آن‌ها پرورش یابد. اهمیت داستان‌سرایی و قصه‌گویی آنقدر بالاست که حتی خداوند در قرآن کریم از آن به‌عنوان یکی از عوامل مهم در تربیت افراد یاد می‌کند (شریفی، ۱۳۹۸). در واقع تأکیدی که بسیاری از مطالعات به روش داستان‌سرایی و قصه‌گویی برای تربیت

کودکان دارند (رضایت و رضایت، ۱۳۹۴؛ و رنجبر، ۱۳۹۴)، به منظور کمک به رشد پرورشگری، تعمق و تأمل در حوادث و رویدادهاست.

یکی دیگر از بسترهای مهمی که می‌تواند محمل خوبی برای پرورشگری کودکان باشد طبیعت است. ارتباط کودک با طبیعت، محیط و موجودات گوناگون در تربیت عقلانی او نقش بسزایی دارد (بهشتی و منطقی، ۱۳۹۰). درواقع با مشاهده عناصر طبیعی، تغییر فصل‌ها، منظره‌های طبیعی (آب، آسمان، خورشید، کوه، دریا و...)، بارش برف و باران، شکفتن و جوانه زدن گل‌ها و گیاهان، حیوانات گوناگون و... می‌توان خدا را در اندیشه کودکان متجلی کرد (رنجبر، ۱۳۹۴).

بدین‌منظور ارتباط کودک با طبیعت در فضا به‌طریق مختلف می‌تواند به پرورش تفکر عقلانی در کودک کمک کند. همچنین بازی و آموزش کودکان در فضاهای باز و حضور طبیعت در فضای آموزشی می‌تواند قدرت پرورشگری و کنجکاوی کودکان را پرورش دهد.

نظم و انضباط فکری

یکی از تأکیدات صورت گرفته در موضوع تربیت اسلامی، تکرار و تمرین احکام دین است که سبب نفوذ و تأثیر آن در روح و جان کودک می‌شود (حیدری، بهشتی، دلاور و ایمانی، ۱۴۰۰). تکرار و استمرار سبب یادگیری درست، وسعت عمل و کسب مهارت در هر زمینه‌ای می‌شود. تحقیقات نشان داده که روش تمرین و تکرار در یادگیری مطالب و مفاهیم تأثیر دارد و برای تقویت و ایجاد رفتاری ثابت و عادت‌ی استوار در کودک باید از مجرای تکرار وارد شد. بسیاری از رفتارهایی که کودک یاد می‌گیرد، از طریق تمرین و تکرار است (شریفی، ۱۳۹۸).

در تربیت اسلامی تأکید شده که باید کودک را به انجام اعمال عبادی عادت داد (حیدری، بهشتی، دلاور و ایمانی، ۱۴۰۰). عادت دادن کودکان به رفتار پسندیده و ایجاد نظم و انضباط در زندگی و تسلط بر خود، مستلزم وجود برنامه منظم و مستمر است (شریفی، ۱۳۹۸). درواقع کودک برای آنکه با برنامه دین‌مأنوس شود و بتواند در طول زندگی به آن‌ها پایبند باشد، باید ذهنی مقید و منظم داشته باشد. بدین‌منظور و برای موفقیت در این امر نیازمند آموختن نظم و انضباط به کودکان هستیم. کودکی که نظم و برنامه را از کودکی نیاموخته و به آن عادت نکرده باشد، نسبت به انجام هر تکلیفی در

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۵۳

بزرگسالی دچار مشکل می‌شود. بنابراین به‌نظر می‌رسد وجود قانون و قاعده در برنامه‌های آموزشی و بازی کودکان می‌تواند در پرورش انتظام فکری کودک مفید باشد.

الگوگیری و آشنایی با احکام دین

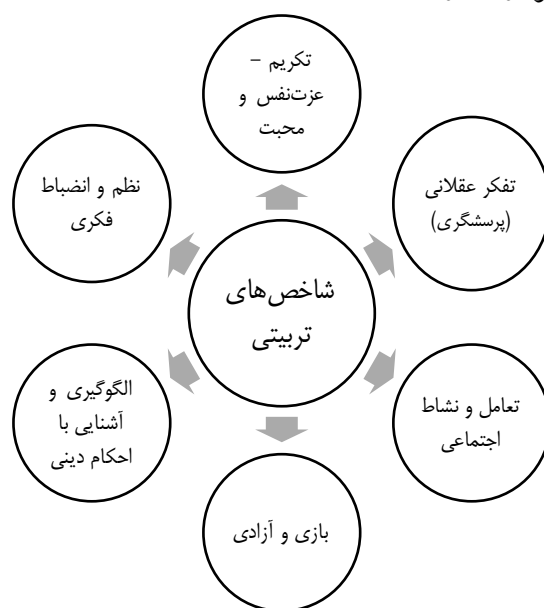
از روش‌های کاربردی و مؤثر در تربیت اسلامی، آشنایی و شرکت دادن کودک در مراسم مذهبی است که در روایات نقل شده از امامان معصوم (ع) هم بسیار دیده می‌شود (رنجبر، ۱۳۹۴، ص. ۶). آشنایی کودک با اعمال دینی باعث می‌شود که او شخصیتی متعهد و علاقه‌مند به راهنمایی‌ها و قوانین خداوند بیابد (شریفی، ۱۳۹۸). در واقع این دوران مهم‌ترین مرحله برای بارور کردن اعتقادات دینی نهادینه شده در فطرت کودکی است تا در بزرگسالی شکوفا شود (علیزاده، ۱۴۰۰، ص. ۳۴۴).

برخی از متفکران اسلامی از جمله ابن‌سینا هم بر لزوم شرکت در محافل عبادی و آشنایی کودکان با فرائض دینی تأکید داشته‌اند. به عقیده ابن‌سینا انجام عبادات در کودکی منجر به پاک‌ی نفوس می‌شود و از این طریق روح عبادت در جان کودک نفوذ پیدا کرده و زمینه گرایش به اعمال عبادی در او به‌صورت آگاهانه به‌وجود می‌آید. البته ابن‌سینا بیان داشته که تا پیش از ۶ سالگی، تأکید بر آشنایی کودکان با اعمال عبادی است تا با فرائض دینی مانوس شوند و خو بگیرند (حیدری، بهشتی، دلاور و ایمانی، ۱۴۰۰).

الگوگیری یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم تربیت اسلامی از منظر متفکران اسلامی و امامان معصوم (ع) است که در سازمان دادن شخصیت و رفتار کودک نقش مهمی دارد (رزاقی و صادقی آهنگری، ۱۴۰۰). از دیدگاه امام علی (ع) تأسی از الگوها و اسوه‌های حسنه، نقش مهمی در تربیت انسان‌ها ایفا می‌کند (رضایت و رضایت، ۱۳۹۴). اگرچه انسان در تمام عمر خود کم و بیش از دیگران تقلید می‌کند، اما کاربرد روش الگویی برای سنین پیش از دبستان کارسازتر است (رمضانی و حیدری، ۱۳۹۱). در واقع کودک در این سن تحت تأثیر الگوهای پیرامون خود و بسیار تقلیدپذیر است. روش الگویی به نقل از پژوهشگران غیرمسلمان هم بنیان یادگیری در دوران کودکی است (شریفی، ۱۳۹۸).

علاوه بر نقش مربیان در این زمینه، روش الگویی با روش نمایشی و قصه ارتباط زیادی دارد؛ زیرا کودک با دیدن یا شنیدن یک موضوع و جریان می‌تواند از آن الگو بگیرد (نیکومنش، ایزدی، رفیعی و وکیلی، ۱۳۹۹). پایدارترین و درعین‌حال خوشایندترین

یادگیری‌ها، یادگیری غیرمستقیم و مشاهده‌ای است. در این روش یادگیرنده بدون اجبار، همه حواس خود را متوجه رفتار مورد نظر می‌کند (رمضانی و حیدری، ۱۳۹۱). بنابراین وجود فضاهای نمایشی ویژه کودکان در جهت شناساندن الگوهای مثبت در قالب تئاتر و بازخوانی قصه‌ها و داستان‌های آموزنده می‌تواند نقش مهمی در این زمینه بازی کند. نهایتاً از تحلیل مقالات در گام نخست، ۶ مؤلفه تربیتی کودک از منظر متون اسلامی استخراج شدند (نمودار شماره ۱).

نمودار ۱. شاخص‌های تربیت کودک از منظر اسلام. منبع: نگارندگان

یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی

گام دوم: تبیین مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت معنوی کودک

در راستای شناسایی مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودکان، ۵ خانه کودک در اصفهان انتخاب شدند (شکل شماره ۱). با توجه به یافته‌های حاصل از گام نخست، راهکارهای طراحی و آموزشی مرتبط با این مؤلفه‌ها از مریدان مورد پرسش قرار گرفت. در ادامه متن مصاحبه‌ها پیاده‌سازی و تحلیل شد و برآن اساس گزاره‌های مهم و کلیدی استخراج شدند. سپس تحلیل داده‌ها و کدگذاری اولیه انجام شد و نهایتاً مقوله‌بندی، تنظیم داده‌ها و استخراج تم‌ها از کدهای اولیه صورت گرفت.

جدول ۳. معرفی ۵ پیش‌دبستانی مورد بررسی. منبع: نگارندگان

فعالیت‌های کودکان: شعر و ورزش صبحگاهی، خواندن سوره‌های قرآن، کاردستی، خمیر بازی، لی‌لی، بازی با لگو، بازی با عروسک و آموزش ریاضی و زبان
روش‌های آموزشی: بیان داستان‌ها با روش تصویرخوانی، طرح چیستان. فعالیت‌های گروهی و ارتقاء تعاملات اجتماعی و یادگیری تناسب و اندازه‌ها
ویژگی‌های فضایی: برخورداری از حیاط و فضاهای باز برای انجام فعالیت‌های گروهی و بازی کودکان

پیش‌دبستانی ۱

فعالیت‌های کودکان: آموزش بازی شطرنج، آموزش و تقویت صفات اخلاقی با بیان کردن داستان، خمیر بازی، لی‌لی، بازی با لگو و بازی با عروسک
روش‌های آموزشی: بیان داستان‌ها با استفاده از روش تصویرخوانی و آموزش آواها و آموزش زوایا توسط اشکال

ویژگی‌های فضایی: برخورداری از حیاط و فضاهای باز برای انجام فعالیت‌های گروهی و بازی کودکان و استفاده از مبلمان‌های رنگارنگ

پیش‌دبستانی ۲

فعالیت‌های کودکان: کتاب‌خوانی، ساخت کاردستی با مواد بازیافتی، کلاژ با مقوا، بازی‌های حرکتی، نقاشی، عروسک‌بازی، فضای گفت‌وگو و بازی در استخر توپ
روش‌های آموزشی: تقویت خلاقیت با بازی، افزایش اعتماد به نفس با انجام کارهای شخصی، تنبیه و تشویق کودکان

ویژگی‌های فضایی: وجود حیاط و فضاهای باز برای فعالیت‌های گروهی و بازی کودکان، ایجاد فضایی برای آب‌بازی کودکان و کف‌سازی با چمن مصنوعی

پیش‌دبستانی ۳

فعالیت‌های کودکان: ورزش در محیطی باز، بازی شطرنج و بازی‌های فکری، شعرخوانی، بازی با اعداد و اشکال، نقاشی و...

روش‌های آموزشی: تقویت و بازی با ذهن کودکان، شعرخوانی، آموزش همراه با اشکال و اشعار و بازی و ورزش در محیطی باز برای ایجاد نشاط و شادی

ویژگی‌های فضایی: وجود حیاط و فضاهای باز برای انجام فعالیت‌های گروهی و بازی کودکان. نقاشی‌های زیبای کودکان بر روی دیوارها، ایجاد فضایی مختص به وسایل بازی برای کودکان و استفاده از رنگ‌های شاد در فضاها

پیش دبستانی ۴

فعالیت‌های کودکان: خمیربازی، نشانه‌گذاری (حروف الفبا)، بازی در فضای طبیعی و باز، شعرخوانی، نقاشی و...

روش‌های آموزشی: شعرخوانی، آموزش همراه با اشکال و اشعار، بازی و ورزش در محیطی باز، بازی با خمیر برای تقویت ذهن و دست‌ها و آموزش شطرنج

ویژگی‌های فضایی: برخورداری از حیاط و فضاهای باز برای انجام فعالیت‌های گروهی و بازی کودکان

پیش دبستانی ۵

کدهای استخراج شده بر مبنای گزاره‌های به دست آمده از ۱۱ مربی مورد مصاحبه (a1 تا a11) در شکل شماره ۲ آورده شده است و بر آن مبنای تم‌ها و مقولات کلیدی بیرون کشیده شده است.

شکل ۱. ویژگی‌های معماری مؤثر بر تربیت کودک از نگاه مربیان. منبع: نگارندگان

بودن در طبیعت و ارتباط مداوم با عناصر طبیعی

یکی از مؤلفه‌های مهمی که می‌توان از متن مصاحبه‌ها استخراج کرد، حضور و درگیری مداوم کودک با طبیعت و عناصر طبیعی است. مربیان این تعامل مثبت با طبیعت را از منظرهای مختلف مورد توجه قرار داده‌اند. آن‌ها معتقد بودند که بودن در طبیعت بچه‌ها را وادار به تحرک بیشتر، کنجکاوی و شرکت در فعالیت‌های گروهی می‌کند. از نگاه برخی از آن‌ها اگر برنامه‌ها در فضای باز طبیعی انجام شود، تأثیر بهتری بر بچه‌ها می‌گذارد. از جنبه دیگر طبیعت در نگاه آن‌ها نقشی آرامش‌بخش برای کودک دارد؛ نشاط و شادابی را در او افزایش می‌دهد و منجر به تخلیه بسیاری از هیجانات درونی کودک می‌شود. برخی از مربیان حتی وجود نور طبیعی در فضاها و دید به طبیعت (گل، درخت، آب و...) را در آرامش بچه‌ها و حس مثبت آن‌ها مؤثر دانسته‌اند.

ایجاد محیطی امن و صمیمی برای کودک

یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم مورد توجه مربیان، امنیت و آسایش روانی کودک است. علاوه بر مؤلفه‌های محیطی همچون نور و تهویه مناسب، کودک به فضایی امن نیاز دارد. از نظر مصاحبه‌شونده‌ها وجود فضایی امن و بدون استرس و تنش در شادی و آرامش کودک بسیار مؤثر است. امنیت از نگاه پاسخ‌دهندگان از جنبه‌های مختلف مورد توجه بوده است. اینکه عناصر محیط فیزیکی و برنامه‌های آموزشی مناسب برای کودک و ویژگی‌های شخصیتی او باشد، مکانی که کودک حق انتخاب داشته باشد و بدون ترس بتواند آزادانه عمل کند و امکان تجربیات مختلف برای او فراهم باشد، او در این فضا حس لذت بیشتری می‌کند؛ چون متناسب با ذهن کنجکاو و جست‌وجوگر اوست. مربیان همچنین تعامل مثبت با طبیعت را عنصری آرامش‌بخش برای کودکان عنوان کرده‌اند. همچنین مربیان تأکید کرده‌اند که وجود جوی صمیمانه و گرم در فضا می‌تواند بر رفتارهای کودک و اثربخشی کنش‌های محبت‌آمیز مربیان نقش مهمی داشته باشد.

بازی و کنجکاوی

بازی و آزادی کودکان یکی دیگر از مؤلفه‌های مورد تأکید مربیان است. آن‌ها معتقدند نشاط و شادابی کودکان و یادگیری بهتر آن‌ها در قالب بازی اتفاق می‌افتد. تنوع در بازی و آموزش همراه بازی از دیگر گزاره‌های مورد تأکید مصاحبه‌شونده‌ها است. از نگاه بیشتر

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۵۹

مربیان، بازی‌های نمایشی، اجرای داستان همراه با نمایش و درگیری مستقیم کودک در اجرای آن در یادگیری عمیق‌تر بسیاری از مفاهیم اخلاقی و دینی نقش مهمی دارد.

جذابیت و تنوع در فضاها و برنامه‌ها

یکی دیگر از موارد مورد توجه مربیان، توجه به ظاهر محیط برای کودکان است. آن‌ها استفاده از رنگ‌های شاد و گرم را در ایجاد حس صمیمیت در فضا و شادابی کودک بسیار مؤثر دانسته‌اند. مؤلفه مهم دیگر از نگاه پاسخ‌دهندگان تنوع است. مربیان مکرراً از واژه تنوع در بازی و تنوع در برنامه‌های آموزشی و تفریحی صحبت کرده‌اند. بخش مهمی از این تنوع از نگاه آن‌ها به دلیل توجه آن‌ها به تفاوت‌های کودکان در سطوح یادگیری و روان‌شناختی است. همچنین استفاده از فضای باز یکی دیگر از راهکارهای تنوع‌بخشی به برنامه‌های آموزشی و تفریحی از نگاه آن‌هاست.

بازی و آموزش‌های گروهی

یکی دیگر از مؤلفه‌های مهمی که در متن مصاحبه‌ها بسیار دیده می‌شود، توجه خاصی است که مربیان به کنش‌های گروهی کودکان دارند. آن‌ها فعالیت‌های گروهی را در هر سطحی منجر به ارتقاء یادگیری کودک و ایجاد نشاط و شادابی در او می‌دانند. کودکان از نگاه پاسخ‌دهندگان رغبت بیشتری به انجام فعالیت‌های گروهی دارند و از نظر آن‌ها آموزش و اصلاح بسیاری از ویژگی‌های اخلاقی در کودک از طریق فعالیت‌های گروهی نتیجه بهتری خواهد داشت.

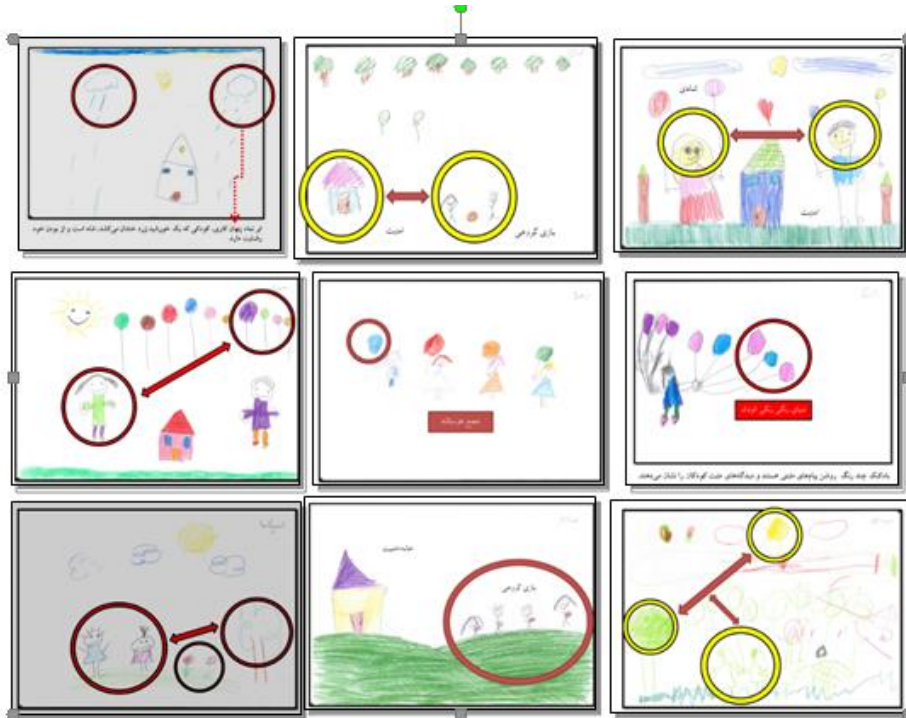
نظم و قانون در آموزش و بازی

از نگاه مصاحبه‌شونده‌ها، داشتن نظم و قانون در برنامه‌های آموزشی و بازی‌ها می‌تواند تا حد زیادی بچه‌ها را با مفهوم نظم آشنا کند. با توجه به گزینه الگوگیری کودکان، نظم در فعالیت مربیان و همچنین ظاهر محیط می‌تواند تأثیر بسیاری بر کنش‌های کودکان داشته باشد. از نگاه مربیان آنچه بر رعایت نظم و قانون از سوی کودکان تأثیر می‌گذارد، انجام برنامه‌های کلاسی همراه با نظم و یک قاعده مشخص است. همچنین از نظر بسیاری از آن‌ها بیان داستان‌های آموزنده در باب نظم و قانون بیشترین نقش را در آموزش نظم به بچه‌ها دارد.

گام سوم: نقاشی پیش‌دستانی مطلوب از دریچه نگاه کودکان

از آنجایی که ارتباط سازنده کودک با محیط و تأثیرپذیری او از داده‌های محیطی در گرو طراحی

فضایی است که دوست دار کودک باشد و بتواند به نیازهای او پاسخ دهد، توجه به ویژگی‌های محیطی از نگاه کودکان ضروری است. بدین منظور ضمن توضیحاتی که به کودکان داده شد از آن‌ها خواستیم که فضای آموزشی مطلوب خود را نقاشی کنند.

شکل ۲. نمونه‌ای از نقاشی‌های انجام شده توسط کودکان

اگرچه ممکن است کودک نتواند احساسات خود را در قالب کلمات (گفتاری، نوشتاری) منتقل کند، اما می‌تواند آن‌ها را احساس کند. این از طریق نقاشی‌ها و سخنانش در مورد عناصر به تصویر کشیده شده در نقاشی، آشکار می‌شود (Gauntlett, 2005). بررسی صحت و روایی تحلیل‌ها توسط ۳ کارشناس (روانشناسان حوزه کودک) انجام گرفته و کارشناسان مفاهیم منتج از عناصر موجود در نقاشی را تشریح کردند. باین حال تکیه تحلیل‌ها بر صحبت‌های کودکان حین کشیدن نقاشی و سؤالات انتهایی پژوهشگران در مورد عناصر به‌کاررفته از نگاه کودکان بوده است. پس از دسته‌بندی نقاشی‌ها، عناصر درون آن‌ها براساس فراوانی مورد تحلیل قرار گرفت. تحلیل نقاشی کودکان به تفکیک

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاچان و سمانه امامی کوپائی ۱۶۱

عناصر طبیعی، عناصر انسان‌ساخت و انسان صورت گرفته است که مؤلفه‌های شناسایی شده در مراحل پیشین را تأیید می‌کند.

در بیشتر نقاشی‌ها وجود درخت و فضای سبز، تمایل کودک به طبیعت و بازی در محیط باز را نشان می‌دهد. این موضوع حاکی از آن است که کودکان بودن در فضای باز و ارتباط با طبیعت را به اشکال مختلف دوست دارند. تصویر خانه در نقاشی کودکان نشان از نیاز کودک به فضایی امن و آرام دارد. خانه نماد پناهگاه و امنیت روانی برای کودکان است. عنصر دیگری که در بیشتر نقاشی‌ها دیده شده، خورشید است که نماد شادی و امنیت به حساب می‌آید. همچنین توجه به بازی‌های گروهی و بودن در جمع کودکان دیگر و وجود فضایی رنگارنگ و سرشار از تنوع، از دیگر نکات مورد توجه در نقاشی کودکان است.

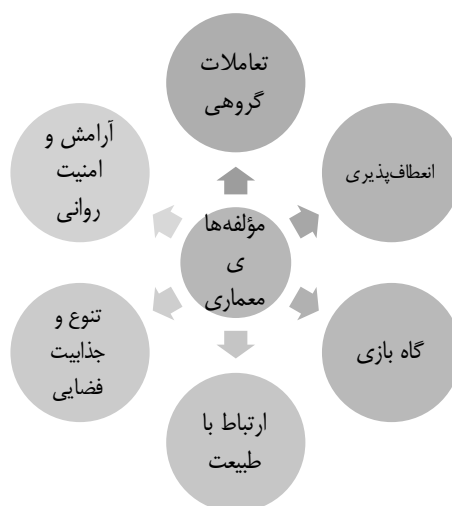
این مؤلفه‌ها در پژوهش‌های پیشین هم از نگاه کودکان مورد توجه بوده است. نمونه - هایی از این تطابق در جدول شماره ۳ آورده شده است.

**جدول ۴. ویژگی‌های پیش‌دستانی مطلوب از نظر کودکان و تطابق آن با سایر پژوهش‌ها.
جمع آوری: نگارندگان**

مؤلفه‌های استخراج شده از تحلیل نقاشی‌ها	تأیید شده در منابع دیگر
آرامش و امنیت روانی	پارسا و دیگران، ۱۳۹۸؛ میرغلامی و دیگران، ۱۳۹۷؛ کریمی آذری و دیگران، ۱۳۹۵؛ و باقری و عظمتی، ۱۳۹۰
ارتباط با طبیعت	شاه‌چراغی و بندرآباد، ۱۳۹۴: ص. ۳۶۴؛ طباطبائیان، عباسعلی‌زاده و فیاض، ۱۳۹۳؛ نقره‌کار، مظفر، صالح و شفایی، ۱۳۸۸؛ Kalvaitis & Monhardt, 2012؛ پارسا و دیگران، ۱۳۹۸؛ و میرغلامی و دیگران، ۱۳۹۷
بازی و تعامل گروهی	سانتراک، ۱۳۸۷: صص. ۴۸، ۵۱ و ۵۲؛ پاکزاد، ۱۳۹۱؛ شفیع‌پور، کیانی و طباطبائیان، ۱۳۹۷؛ عطائی و ترابی، ۱۴۰۰؛ و طباطبائیان، عباسعلی‌زاده و فیاض، ۱۳۹۵
جذابیت و تنوع فضایی	عطائی و ترابی، ۱۴۰۰؛ و باقری و عظمتی، ۱۳۹۰

بحث

در این پژوهش مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودک شناسایی شدند (نمودار شماره ۲). به نظر می‌رسد توجه به این مؤلفه‌ها در فضاهای آموزشی و تربیتی کودک می‌تواند بستر محیطی مناسبی را برای ظهور و بروز شاخص‌های تربیتی کودک - طبق یافته‌های پژوهش - فراهم کند.

نمودار ۲. مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودک مبتنی بر مطالعات اسلامی. منبع: نگارندگان

اگرچه جهت‌گیری این مطالعه بر مبنای رویکرد اسلامی بوده، با این حال بسیاری از مقولات شناسایی شده توسط سایر مطالعات غربی حوزه تربیتی کودک هم مورد تأکید بوده است. چنانچه در جهت تأیید داستان‌گویی برای تربیت کودک اشاره شده که الگوگیری در قالب داستان‌های اخلاقی در کودکان پیش‌دبستانی به افزایش صداقت، همدلی، نیت شجاعانه و محترمانه در آن‌ها کمک می‌کند (Betawi, 2022). وقتی کودک در قالب نمایشنامه اخلاقی نقشی را برعهده می‌گیرد، این شبیه‌سازی واقعیتی خاص و معنوی به او کمک می‌کند که ارزش‌ها و معانی را تجربه کند و فلسفه درک مشکلات و تضادها را بیاموزد که نهایتاً به رشد و تحول معنوی در او منجر می‌شود (Kulikovskaya, 2021). از سوی دیگر تعاملات اجتماعی و رشد اجتماعی کودک به عنوان رکن مهم ارتقای کمی و کیفی برنامه‌های آموزشی مورد توجه مطالعات غربی بوده است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۶۳

که رفتارهای اجتماعی بر سازگاری و شادکامی کودک و سایر جنبه‌های زندگی و زمینه‌های رفتاری او اثرگذار است. آن‌ها همچنین ارتباط مهمی میان کنش‌های اجتماعی و اخلاقی کودکان قائل هستند؛ در واقع در این دیدگاه زمانی که از مهارت‌های اجتماعی صحبت می‌شود، رفتارهایی مدنظر است که بسیاری از آن‌ها زیرمجموعه رفتارهای اخلاقی همچون آداب رفتاری، کمک به دیگران، رعایت نظم و نوبت، همکاری با دیگران، آداب پوشش، نوع دوستی، اجتناب از تعارض ارتقای پذیرش توسط همسالان و... هستند (متسون و اولندیک، ۱۳۸۴، صص. ۱۷-۲۱).

اهمیت کسب تجربه‌های مختلف برای کودک از طریق روابط اجتماعی به‌حدی است که مطالعات نشان داده‌اند کودکی که نتواند دوستی‌های نزدیک ۲ نفره داشته باشد یا ارتباط گروهی برقرار کند، مراحل رشد را به‌سختی طی می‌کند. توانایی تعامل با دیگران برای نیل به خواسته‌ها به کودک امنیت و اعتماد می‌دهد (گرین اسپن، ۱۳۸۷، صص. ۶۰-۶۴).

همچنین محبت کردن به کودکان و تکریم و بالا بردن عزت‌نفس آن‌ها از مؤلفه‌های مهمی به‌حساب می‌آید که مورد توجه مطالعات غربی هم بوده است. چنانکه اشاره شده کودکان برای رشد مطلوب نیازمند محبت ما هستند. یکی از اجزای محبت واقعی، احترام گذاشتن است (استنهاوس، ۱۳۸۸، صص. ۱۸ و ۲۷)؛ کودکانی که مورد محبت و احترام واقع می‌شوند، در امنیت به سر می‌برند و از داشتن احساس خوبی نسبت به خود لذت خواهند برد (استنهاوس، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۴). بنابراین باید شخصیت و تفاوت‌های فردی کودکان را بشناسیم و به آن احترام بگذاریم. ازسوی دیگر اگر به کودکان فرصت بروز استعدادهاشان را بدهیم و آن‌ها را برای رشد و پرورش این استعدادها مورد تشویق قرار دهیم، قطعاً به رشد عزت‌نفس آن‌ها کمک کرده‌ایم (استنهاوس، ۱۳۸۸، ص. ۳۷).

بازی به‌طور ویژه به‌عنوان بهترین روش در رابطه با آموزش و تربیت کودکان پیش‌دبستانی مورد توجه مطالعات گذشته بوده است. بازی علاوه بر آنکه تأثیر بسیاری بر رشد مهارت‌های اجتماعی، شناختی، عاطفی و زبانی کودک دارد (Al-Qinneh & Abu- Ayyash, 2020)، به کسب مهارت‌های اجتماعی همچون همکاری، دوستی و عزت‌نفس نیز کمک می‌کند (Rauf & Bakar, 2019) و به‌عنوان وسیله‌ای برای تربیت معنوی و اخلاقی در کودکان مورد توجه است. همچنین بر نقش بازی به‌خصوص بازی‌های نمایشی

در ایجاد احساس امنیت در کودکان در دوران پیش از دبستان تأکید شده است (گرین اسپن، ۱۳۸۷، ص. ۱۶).

در این میان نقش محیط کالبدی بر نوع بازی چنان است که پژوهشگران حوزه روان‌شناسی محیط به تأثیر شرایط محیطی در بازی‌های کودکان اذعان کرده‌اند. مشاهداتی که در این زمینه انجام شده نشان می‌دهد برخی شرایط محیطی امکان بیشتری برای خلاقیت و ابتکار ایجاد می‌کنند و برخی دیگر تسهیلات بیشتری از نظر تمرین روابط و تعامل‌های اجتماعی به وجود می‌آورند (مرتضوی، ۱۳۸۰، ص. ۹۲).

با این حال باید تأکید شود که بازی یک فعالیت فرهنگی و خلاقانه است و عمیقاً با پدیده‌های فرهنگی ارتباط دارد (Kulikovskaya, 2021). بنابراین نقش فرهنگ هر جامعه در انتخاب نوع بازی‌ها بسیار مهم است و نمی‌توان بازی‌های یکسانی در همه جوامع برای کودکان برگزید (Al-Qinneh & Abu-Ayyash, 2020).

در این میان فرهنگ دینی ما و نگاه خاص اسلام به مقوله بازی معطوف به بازی هدفمندی است که بتواند نقش آموزشی داشته باشد و خالی از فساد بوده و آثار خستگی را کاهش دهد. همچنین با توجه به تأکیدی که در تعالیم اسلامی بر محدودیت بازی دخترها و پسرها شده (بهشتی، ۱۳۹۱)، امکان جداسازی بازی‌ها و فعالیت‌های این ۲ جنسیت در فضا باید مدنظر قرار گیرد.

ارتباط با طبیعت مؤلفه دیگری است که نقش مهم آن در رشد و ارتقاء مهارت‌های کودک در پژوهش‌های گذشته هم مورد تأکید بوده است؛ چنانچه تأثیرات آن بر احساس امنیت و آسایش و خلاقیت کودک (شاه‌چراغی و بندرآباد، ۱۳۹۴، ص ۳۶۴)، کاهش استرس و بازیابی ذهنی کودک (طباطبائیان، عباسعلی‌زاده و فیاض، ۱۳۹۳)، ارتقاء خلاقیت، کنجکاوی، مشارکت و خیال‌پردازی کودک (نقره‌کار، مظفر، صالح و شفایی، ۱۳۸۸) و در نهایت احساس مثبت او از فضا (Kalvaitis & Monhardt, 2012) اشاره شده است. همچنین توجه به محیط‌های طبیعی برای بازی کودکان مورد تأکید بسیاری از پژوهش‌ها بوده است؛ چنانچه بیان شده بازی و فعالیت در محیط‌های طبیعی رشد حرکتی کودک را بهبود می‌بخشد و فرصت‌های متنوع بازی را برای کودکان فراهم می‌کند (Ingunn, 2004).

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاچان و سمانه امامی کوپانی ۱۶۵

همچنین توجه به برخی ویژگی‌ها از جمله پرسشگری و کنجکاوی کودک، نیاز به فعالیت‌های گروهی و تجربه نظم در کودکان زیر ۷ سال (سانتراک، ۱۳۸۷، صص. ۴۸، ۵۱ و ۵۲)، قصه‌گویی، ارتقاء قدرت تفکر و پرسشگری در کودک و مسئولیت‌پذیری او (صیدی، ۱۳۹۲، ص. ۲۵) مورد توجه پژوهش‌های علمی بوده است.

در نهایت بررسی پژوهش‌های اندک صورت گرفته در زمینه شاخص‌های محیطی مناسب برای کودک از منظر مطالعات اسلامی به مؤلفه‌هایی همچون بهره‌گیری از عناصر طبیعی، تعامل میان فضاها، طبیعی و مصنوع، استفاده از رنگ و نور، بازی آزادانه و جنب‌وجوش، امنیت روانی و فیزیکی کودک و مطلوبیت کالبدی اشاره دارد (پارسا و دیگران، ۱۳۹۸؛ و میرغلامی و دیگران، ۱۳۹۷) که این مقولات در این مطالعه هم مورد تأیید دوباره قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش در یک مطالعه کیفی به بررسی مؤلفه‌های محیطی مؤثر بر تربیت کودک از منظر اسلام پرداخته است. مقوله تربیت به دلیل جایگاه بسیار مهمی که در متون اسلامی، آیات و روایات دارد، همواره توسط پژوهشگران حوزه‌های مختلف علوم انسانی مورد توجه بوده است. با این حال مطالعات محیطی و معماری کمتر به این حوزه ورود پیدا کرده‌اند. به نظر می‌رسد با توجه به ویژگی‌های روان‌شناختی و غریزی انسان در دوران کودکی و جذابیت‌هایی که محیط کالبدی می‌تواند برای او داشته باشد، قابلیت‌های فضای معماری در جهت ارتباط سازنده با کودکان می‌تواند نقش مهمی در رشد و پرورش آن‌ها ایفا کند. بنابراین تداوم مطالعات در این حوزه با رویکردها و روش‌های مختلف می‌تواند اثرگذاری برنامه‌های تربیتی را از سوی متصدیان امر افزایش دهد.

در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مبنی بر شناسایی مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت کودکان پیش از دبستان از منظر متون اسلامی، ۶ مؤلفه از تفسیر و جمع‌بندی مطالعات استخراج شدند. توجه به این مؤلفه‌ها در طراحی این فضاها آموزشی می‌تواند شرایط محیطی را در جهت تربیت کودک بر مبنای شاخص‌های تربیت اسلامی ارتقاء دهد. نهایتاً با جمع‌بندی مطالعات و با توجه به مطالعات پیشین در این حوزه، راهکارهای طراحی در جهت ارتقاء فرایند تربیتی کودک پیشنهاد شده است.

به منظور افزایش تعامل کودک با طبیعت، آموزش و بازی در دل طبیعت، حضور گیاهان داخل فضا، دید به طبیعت و ارتباط کودک با عناصر طبیعی با تمامی حواس می‌تواند راهکارهای مناسبی برای تعامل کودک با طبیعت در محیط باشد. در پاسخ به مؤلفه آرامش و امنیت روانی می‌توان راهکارهایی همچون ایجاد شرایط مطلوب محیطی (تأمین نور و دمای مناسب در فضا و...)، امکان استفاده راحت و مناسب کودک از فضا، خوانایی محیط، مبلمان مناسب کودک، دسترسی‌های مناسب و امن، مصالح مناسب، استفاده از فرم‌های آشنا، استفاده از رنگ‌های مناسب و گرم و ارتباط با طبیعت را در نظر گرفت. راهکارهای معماری در جهت ایجاد شرایط مناسب برای بازی و کنجکاوی کودکان را می‌توان در ایجاد چیدمان‌های مناسب و امن برای بازی‌های فردی و گروهی، تنوع فضایی متناسب با ویژگی‌ها و نیازهای متفاوت کودک، استفاده از فضاهای منعطف و پویا و امکان تعامل با طبیعت و... مورد توجه قرار داد.

در جهت خلق فضایی پویا و منعطف که امکان تجارب متفاوت را برای کودک فراهم سازد و کودک بتواند از تمامی حواس خود در این تجربیات استفاده کند، استفاده از دیواره‌های متحرک به منظور امکان تغییر در شکل و اندازه فضاها و استفاده از مبلمان متحرک به منظور تنوع‌دهی به برنامه‌ها توصیه می‌شود. همچنین تغییر در نور، رنگ و بافت فضا، تغییر در مصالح، تنوع در دید و منظر و چیدمان‌های فضایی متفاوت و متناسب با نیازهای کودکان در تنوع‌بخشی به فضا و برنامه‌های آموزشی نقش بسزایی دارد.

نهایتاً در راستای افزایش کنش‌های جمعی و تشویق کودکان به تعاملات دوستانه و انجام کارهای گروهی، استفاده از مبلمان و چیدمان مناسب برای فعالیت‌های گروهی در قالب قصه‌گویی، اجرای نمایش، ورزش و... توصیه می‌شود. همچنین استفاده از فضاهای منعطف و تطبیق‌پذیری که برای انجام برنامه‌های مختلف سازگار باشد - مانند سالن‌های نمایش ویژه کودکان برای برگزاری سخنرانی، سرود، نمایش‌های مذهبی و اجرای مراسم دینی و داستان‌های آموزنده - می‌تواند در ارتقاء تعاملات گروهی و نشاط اجتماعی کودک مؤثر باشد.

با وجود آنکه این مطالعه به‌طور کلی مؤلفه‌های معماری مؤثر بر تربیت اسلامی کودک را مورد توجه قرار داده، با این حال با توجه به یافته‌های پژوهش به نظر می‌رسد که برای دستیابی

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۶۷

به جزئیات دقیق‌تر از فضاها معماری منطبق و همسو با مطالعات اسلامی، شایسته است پژوهش‌های آتی بر روی هر کدام از این مؤلفه‌ها به‌طور جداگانه متمرکز شوند. مطالعاتی از این دست می‌تواند کمک کند تا راهکارهای طراحی پیشنهادی، بیشترین قرابت را با اهداف مطالعات اسلامی در مقایسه با سایر مطالعات داشته باشند. همچنین مصاحبه با پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه تربیت اسلامی کودک، به منظور تکمیل نتایج، پیشنهاد می‌شود.

منابع

- آقاصفیری، علی؛ و حسن مظاهری، عامل (۱۴۰۰). تحلیل شیوه‌های مهرورزی در تربیت دینی کودک از منظر روایات. *مطالعات حدیث پژوهی*، ۶ (۱۱): ۶۴-۸۸.
- اشرفی، زینب؛ کیهان، جواد؛ ملکی، صادق؛ و یاری، جهانگیر (۱۴۰۰). طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت دینی در دوره پیش‌دبستان، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۶ (۱): ۷-۳۰.
- استنهاوس، گلن (۱۳۸۸). *کلیدهای پرورش اعتماد به نفس در کودکان و نوجوانان*، ترجمه ناهید آزادمنش. تهران: انتشارات صابرین.
- بهشتی، سعید؛ و منطقی، یگانه (۱۳۹۰). بررسی نقش بازی در تربیت کودک از دیدگاه قرآن و سنت معصومین (ع)، *اندیشه‌های نوین تربیتی*، ۷ (۶): ۹۱-۱۱۴.
- بهشتی، احمد (۱۳۹۱). *اسلام و بازی کودکان*. تهران: چاپ و نشر بین‌الملل.
- باقری، محمد؛ و عظمتی، حمیدرضا (۱۳۹۰). فضای کالبدی به مثابه برنامه درسی، پرورش خلاقیت کودکان. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران*، ۶ (۲۲): ۱۶۳-۱۸۴.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۹۱)، *الغیای روان‌شناسی محیط برای طراحان*. تهران: آرمانشهر.
- پارسا، پریا؛ میرغلامی، مرتضی؛ و قره‌بگلو، مینو (۱۳۹۸). شهر مربی کودک؛ بازتولید الگوی شهر دوست‌دار کودک در بستری ایرانی - اسلامی. *فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۲۲ (۷): ۱۰۹-۱۳۰.
- پراز، محمدرضا؛ جوهری، امیرمحمد؛ و رضایی، مسعود (۱۳۹۹). تربیت کودک از دیدگاه اسلام. *پژوهش و مطالعات علوم اسلامی*، ۲ (۱۶): ۵۹-۶۹.
- حیدری، ناهید؛ بهشتی، سعید؛ دلاور، علی؛ و ایمانی، محسن (۱۴۰۰). تبیین تحلیلی تربیت عبادی کودک بر اساس اندیشه تربیتی ابن‌سینا. *تربیت اسلامی*، ۶ (۳۶): ۹۳-۱۱۱.
- خلیلی، خدیجه (۱۳۸۱). *تربیت کودک از دیدگاه قرآن، سنت و روان‌شناسی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشکده علوم انسانی. دانشگاه قم، قم، ایران.

- رضائی، فاطمه؛ و حیدری، مسعود (۱۳۹۱). روش‌های تربیت اجتماعی کودک براساس قرآن و نهج‌البلاغه. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۹(۶): ۱-۱۹.
- رنجبر، بتول (۱۳۹۴). آموزش رفتار اجتماعی - تربیتی به کودکان از منظر آیات و روایات. پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی‌ارشد رشته و گرایش (علوم قرآن و حدیث).
- رضایت، غلامحسین؛ و رضایت، فاطمه (۱۳۹۴). روش‌های تربیت کودک تا ۷ سالگی در اندیشه امام علی (ع). پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۳ (۲۷): ۵۵-۷۶.
- رزاقی هریکنده‌ئی، هادی؛ و صادقی آهنگری، رقیه (۱۴۰۰). ایجاد محیط تربیتی مساعد و تأثیر آن در بهبود تربیت با تأکید بر سوره اعراف. فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۲ (۴۵): ۱۹۷-۲۲۱.
- سانتراک، جان دبلیو (۱۳۸۷). روان‌شناسی تربیتی. (ترجمه شاهده سعیدی، مهشید عراقچی و حسین دانش‌فر). تهران: رسا.
- ستاری، علی؛ و صفرنواده، الهام (۱۳۹۸). مبانی انسان‌شناختی پرورش جسمانی کودک در تربیت اسلامی با تأکید بر نقش بازی‌های فیزیکی. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۷ (۱۳): ۹۹-۱۱۶.
- شاه‌چراغی، آزاده؛ و بندرآباد، علیرضا (۱۳۹۴). محاط در محیط، کاربرد روان‌شناسی محیط در معماری و شهرسازی. تهران: جهاد دانشگاهی.
- شریفی، عنایت (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی روش‌های تعلیم و تربیت کودک در نظام تربیتی اسلام و پراگماتیسم. آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، ۵ (۱): ۲۳-۴۲.
- شمشیری، بابک؛ و نوذری، مرضیه (۱۳۹۰). آسیب‌های تربیت دینی کودکان مقاطع پیش‌دبستانی از نظر متخصصان علوم تربیتی، روان‌شناسی، علوم دینی، ادبیات کودک و مربیان پیش‌دبستانی. تربیت اسلامی، ۶ (۱۲): ۵۱-۷۳.
- شفیع‌پور، پریا؛ کیانی، مصطفی؛ و طباطبائیان، مریم (۱۳۹۷). نقش طراحی فضای بازی در پرورش خلاقیت کودکان. فصلنامه معماری و شهرسازی آرمانشهر، ۲۳: ۵۳-۶۳.
- صیدی، معصومه (۱۳۹۲). روان‌شناس رفتار کودک. تهران: شلاک.
- صادقیان، عفت؛ سعادت‌مند، زهره؛ و براتعلی، مریم (۱۴۰۱). استلزامات تربیتی تربیت غیرکلامی در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات)، فصلنامه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۶(۱): ۱۸-۳۱.
- طباطبائیان، مریم؛ عباسعلی‌زاده، ساناز؛ و فیاض، ریما (۱۳۹۳). بررسی تأثیر طبیعت بر خلاقیت کودک. معماری و شهرسازی آرمانشهر، ۱۷: ۹۱-۱۰۲.

شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک ... / مهسا آقاجان و سمانه امامی کوپائی ۱۶۹

طاهرسیما، سارا؛ ایرانی بهبهانی، هما؛ و بذرافکن، کاوه (۱۳۹۴). تبیین نقش آموزشی فضای باز در مدارس ایران با مطالعه تطبیقی مدارس سنتی تا معاصر. پژوهش‌های معماری اسلامی، ۳(۶): ۵۵-۷۰.

عرفانی، محمدنظیر؛ و حسن رضوی، سیدکمال (۱۳۹۹). شیوه‌ها و شرایط تشویق در تربیت اخلاقی کودک از منظر روایات. مطالعات حدیث پژوهی. ۵(۱۰): ۴۹-۶۷.

علیزاده، مزده (۱۴۰۰). اصول حاکم بر تربیت فرزند از منظر سیره تربیتی والدها در قرآن کریم. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۹(۱۷): ۳۲۹-۳۵۷.

عینی‌فر، علیرضا؛ ایزدی، عباسعلی؛ و قره‌بلگو، مینو (۱۳۹۱). گونه‌شناسی روش‌های تحقیق در مطالعات محیطی کودکان. نامه معماری و شهرسازی، ۹: ۸۷-۱۰۳.

عسکرپور، زهرا؛ نجفی، محمد؛ و نوروزی، رضا علی (۱۳۹۹). مفهوم‌شناسی محیط در قرآن کریم و نقش تربیتی آن. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۸(۴۷): ۳۳-۶۲.

عطائی، الهام؛ و ترابی، زهره (۱۴۰۰). نقش مؤلفه‌های کالبدی محیط در خلاقیت و پویایی ذهنی کودکان. دو فصلنامه اندیشه معماری، ۵(۱۰): ۱۵۰-۱۶۲.

کیانی، معصومه (۱۳۹۴). تبیین تربیت معنوی برای کودکان (S4C) در غرب و نقد آن با تأکید بر فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران. (رساله دوره دکتری). دانشگاه علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

کیانی، معصومه (۱۴۰۰). تبیین تربیت معنوی برای کودکان از منظر کل‌گرایان و نقد آن با تأکید بر آموزه‌های اسلامی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۹(۵۹): ۲۵۷-۲۸۹.

کریمی‌آذری، امیررضا؛ حسینی، سیدباقر؛ صالح، بهرام؛ و حسینی، افضل‌السادات (۱۳۹۵). اصول طراحی فضای مسکونی با رویکرد ارتقاء خلاقیت کودکان ۳ تا ۷ ساله در ایران. ماهنامه باغ نظر، ۱۳(۴۱): ۳۴-۱۹.

گرمابی، حسنعلی؛ ملکی، حسن؛ بهشتی، سعید؛ و افهمی، رضا (۱۳۹۴). طراحی و اعتباریابی الگوی بومی برنامه درسی دوره ابتدایی مبتنی بر مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی و هنر. فصلنامه مطالعات پیش از دبستان و دبستان، ۱(۲): ۱-۳۲.

گرین اسپن، استنلی (۱۳۸۷). کلیدهای پرورش احساس امنیت در کودکان و نوجوانان، ترجمه اکرم اکرمی. تهران: صابرین

لنگ، جان (۱۳۸۳). آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

میرغلامی، مرتضی؛ قره‌بگلو، مینو؛ و پارسا، پریا (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی تعامل کودک با محیط شهری از منظر اندیشه اسلامی و غربی. *فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۲۰(۶): ۶۹-۹۱.

مرتضوی، شهرناز (۱۳۸۰). *روان‌شناسی محیط و کاربرد آن*. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). *تعلیم و تربیت در اسلام* (چاپ شصت و هفتم). تهران: انتشارات صدرا.

محمدپور، احمد (۱۳۹۷). *ضدروش، زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی* (ویراست دوم). قم: انتشارات لوگوس.

متسون، جانی؛ و اولندیک، توماس (۱۳۸۴). *بهبودبخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان، ارزیابی و آموزش*، ترجمه احمد به‌پژوه. تهران: انتشارات اطلاعات.

نهج‌البلاغه (۱۳۷۹). (ترجمه محمد دشتی). تهران: انتشارات عهد.

نقره‌کار، عبدالحمید؛ مظفر، فرهنگ؛ صالح، بهرام؛ و شفایی، مینو (۱۳۸۸). طراحی فضای مهدکودک براساس رابطه بین صفات خلاقیت و ایده‌های معمارانه. *نوآوری‌های آموزشی*، ۳۲: ۳۹-۵۹.

نیکومنش، اصغر؛ ایزدی، مهشید؛ رفیعی، حجت‌الله؛ و وکیلی، نجمه (۱۳۹۹). طراحی الگوی تربیت اعتقادی و اخلاقی کودک در دوره سیادت براساس تعالیم اسلامی. *بصیرت و تربیت اسلامی*، ۱۷ (۵۵): ۱۴۵-۱۶۵.

یوسفی، محدثه (۱۳۹۵). بازی و تربیت کودک، نگاهی اسلامی به تربیت کودک از طریق بازی.

فرهنگ پژوهش، ۲۸: ۱۶۱-۱۹۵

- Al-Qinneh D., & Abu-Ayyash E. A. S. (2020). The Play-based Behaviours of Emirati Preschool Children: Cultural Perspective into Early Childhood Education. *Child Care in Practice*, 28(3): 1-17.
- Betawi I. A. (2022). Children for integrity: The influence of moral stories on pre-schoolers' integrity values. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 28(2):541-553.
- Cheng J, Wang W., & Wang X. (2021). The Moral Education: Literature Review of Its Development from Past to Present. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 615: 2256-2261.
- Darius K., & Rebecca M. M. (2012). The Architecture of children's Relationships with Nature: a Phenomenographic Investigation Seen Through Drawings and written Narratives of Elementary Students, *Environmental Education Research*, 18(2): 209-227.
- Gauntlett D. (2005). Using Creative Visual Research Methods to Understand Media Audience. *Median Padagogik*, 4(1), 1-32.
- Gumrukcuoglu S., Genc M.F., & Uddin A.E. (2022). Pre-School Religious Education in Turkey during the Change Process of Religious Education Policies. (Example of Quran Courses for 4-6 Years), *Journal of Academic Research in Religious Sciences*, 22/2 :1029-1054.

- Ingunn F. (2004). Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development. *Children, Youth and Environments*, 14(2), 21- 44.
- Kulikovskaya I. E. (2021). Spiritual and Moral Education of Preschoolers, *PSYCHOLOGY & EDUCATION*, 58(3): 01-13.
- Rauf A. L. A., & Bakar K. A. (2019). Effects of Play on the Social Development of Preschool Children. *Creative Education*, 10, 2640-2648.
- Saracho O. (2023). Theories of Child Development and Their Impact on Early Childhood Education and Care, *Early Childhood Education Journal*, 51:15–30.
- Seamon D., & K Gil H. (2016). Qualitative Approaches to Environment–Behavior Research, Understanding Environmental and Place Experiences, Meanings, and Actions, *Research Methods for Environmental Psychology*, First Edition.